

UOT 159.9.

Raziya Elxanovna Quliyeva
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu
<https://orcid.org/0000-0002-4762-6778>

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN YARADICILIĞININ İNKİŞAFINDA MÜƏLLİMİN ROLU

Разия Эльхановна Кулиева
доктор философии по психологии
Институт образования Азербайджанской Республики

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСТВА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Raziya Elxanovna Guliyeva
doctor of philosophy in psychology
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF YOUNG SCHOOLCHILDREN

Xülasə. Məqalədə kiçikyaşlı məktəblilərdə yaradıcılığın inkişafında müəllimin rolu araşdırılmışdır. Qeyd edilmişdir ki, müəllim təkcə yaradıcı təfəkkürün inkişafını deyil, həm də hər bir ibtidai sinif şagirdinin yaradıcı potensialının hərtərəfli inkişafı üçün şərait yaratmaqdadır ki, bu da nəticədə ahəngdar yaradıcı şəxsiyyətin formalaşmasına kömək edir. Bu tədqiqatın məqsədi müəllimlərin öz peşəkar fəaliyyətlərində kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcılıq potensialını yüksək səviyyədə reallaşdırmağa istiqamətləndirmək və tədris prosesinin səmərəliliyini artırmaqdır.

Açar sözlər: yaradıcılıq, müəllim, kiçikyaşlı məktəbli, yaradıcı müəllim, təlim prosesi

Резюме. В статье рассматривается роль учителя в развитии творческих способностей младших школьников. Было отмечено, что учитель создает условия не только для развития творческого мышления, но и всестороннего развития творческого потенциала каждого ученика начальной школы, что в конечном итоге способствует формированию гармоничной творческой личности. Цель данного исследования – направить учителей на реализацию творческого потенциала юных школьников на высочайшем уровне в их профессиональной деятельности и повышение эффективности учебного процесса.

Ключевые слова: творчество, учитель, ученик начальной школы, творческий учитель, процесс обучения

Summary. The article examines the role of the teacher in the development of creativity in young schoolchildren. It was noted that the teacher creates conditions not only for the development of creative thinking, but also for the comprehensive development of the creative potential of each elementary school student, which ultimately helps to form a harmonious creative personality. The purpose of this study is to direct teachers to realize the creative potential of young schoolchildren at a high level in their professional activities and to increase the efficiency of the teaching process.

Key words: creativity, teacher, elementary school student, creative teacher, learning process

Hər bir dövr təlim-tərbiyə prosesində yeni prioritetlər müəyyən edir. Lakin bu tələbləri həyata keçirən subyekt dəyişməz olaraq qalır. Bu cəmiyyətin təhsil sistemi və müəllimidir.

Çünki məhz müəllim gələcək nəsli yetişdirən, formalaşdırən şəxsdir. Q.S. Altşullerin fikrincə, ənənəvi təhsil konsepsiyası – material mexaniki yadda saxlanmasına əsaslanır. Müəllimlərin ək-

səriyyəti materialı qavrayan, onunla iş aparmağı bacaran şagirdlər yetişdirirlər. Yalnız müəllimlərin az qismi şagirdləri materiala yaradıcı yanaşmağı öyrədir. Yaradıcı şəxslərə məhz bu cür müəllimlər lazımdır [1].

Yaradıcılıq anlayışı. Yaradıcılıq psixologiya, estetika və təhsil kimi bir çox sahələrdə geniş şəkildə tədqiq edilən çoxşaxəli fenomenidir. Yaradıcılıq, mövcud bilik, bacarıq və təcrübələrin birləşməsi yolu ilə yeni və dəyərli ideyalar, həllər və ya məhsullar yaratmaq bacarığı kimi başa düşülə bilər. Bu tərif yaradıcılıq prosesində iştirak edən koqnitiv, emosional və motivasiya komponentlərini də əhatə edir. Qrant və Sandberqə [12] görə, yaradıcılıq vahid xüsusiyyətə malik deyil, daha çox yaradıcı nəticələr əldə etmək üçün unikal üsullarla qarşılıqlı əlaqədə olan müxtəlif idrak prosesləri və şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin birləşməsidir. Bundan əlavə, Silva [19] yaradıcılığın dinamik, çoxşaxəli xarakterini qeyd edir və yaradıcılıq qabiliyyətlərini öyrənərkən, inkişaf etdirərkən geniş spektrli amilləri nəzərə almağın zəruriliyini vurğulayır. Eyni zamanda Qlaveanu yaradıcılığın sosial, maddi və psixoloji amillərlə qarşılıqlı əlaqədə olması ilə yanaşı onun sosial-mədəni perspektivini açıqlamışdır. Bu perspektiv yaradıcılığın təkcə fərdi xüsusiyyətlərdən asılı olmadığını, onun sosial-mədəni amillərin də təsirinə məruz qaldığı fikrini vurğulayır. Nazarov [16] yaradıcılığı nəzəri və praktik fəaliyyətin məhsulu kimi şərh edən innovasiya ilə sıx bağlı olduğunu bildirir. Yaradıcılıq və innovasiya arasındakı bu əlaqə daha sonra Kuznetsova [14] tərəfindən tədqiq edilib. O, bəzi sənaye sahələrində innovasiya amilinin xarici iqtisadi təsirinə diqqət yetirərək, innovasiya tətbiqi məsələlərinin idarə edilməsində yaradıcılığın rolunu vurğulayır.

Təhsil və yaradıcılıq arasındakı əlaqəni araşdırarkən, yaradıcılığın çoxşaxəli təbiətini və onun təhsilin praktik sahələrinə təsirini nəzərə almaq vacibdir [15] Mumford və Gustafson tədqiqatlarında yaradıcılığın təhsil mühitinə inteqrasiyasının vacibliyini vurğulayaraq, yaradıcılıq tədqiqatlarının mərkəzində sosial cəhətdən əhəmiyyətli məhsulların olduğunu qeyd edir. Bundan əlavə, Collard və Looney yaradıcılığın təhsil çərçivələrinə daxil edilməsi üçün təhsil siyasətində “yaradıcılıq” və “innovasiya” kimi terminlərin müəyyənləşdirilməsinin zəruriliyini bildirir [9].

Təhsildə yaradıcılıq yalnız təlim iştirakçılarının yaradıcı təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi üçün deyil, həm də onların təlim fəaliyyətinə yaradıcı yanaşmasını inkişaf etdirməkdən ibarətdir [13]. Kaplan müəllim hazırlığında təhsil proqramlarına yaradıcılığın inteqrasiyasının əhəmiyyətini vurğulayır. Bu proqram yaradıcılıq nəzəriyyələrinin tətbiq etmək imkanlarını artırır [13]. Eynilə, Rotarun fikrincə, ibtidai sinif şagirdlərində fərqli düşüncə və yeni ideyaların yaranmasını təşviq etmək yaradıcılığı stimullaşdıran amillərdəndir [18]. Bu yanaşmada şagirdlərin kiçik yaşlarda yaradıcılığın inkişafının əhəmiyyəti, müəllimin isə pedaqoji təcrübəyə yaradıcılığın inteqrasiyası bacarığının zəruriliyi qeyd edilir.

Yaradıcılığın təşviqində pedaqoqların rolu əhəmiyyətli bir iş sahəsidir. Ripkiyə görə, təhsil müəssisələrində müəllim yaradıcılığının əsasını problem həll etmək bacarığı, pedaqoqlar arasında yaradıcılığın inkişaf etdirilməsi kimi məsələlərin vacibliyi təşkil edir [18]. Bundan əlavə, Pentang və digər tədqiqatçılar müəllim təhsili kontekstində yaradıcılığın əhəmiyyətini vurğulayaraq, gələcək müəllimlər üçün yaradıcı təfəkkür bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin əhəmiyyətini bildirir [17].

XX əsrin ikinci yarısından etibarən təhsil və yaradıcılıqla bağlı araşdırmalar artmağa başlayıb və bu kontekstdə bir çox ölkələr öz kurikulumlarında təkmilləşdirmələr aparıblar. Hətta, İngiltərədə yaradıcılıq fənni rəsmi olaraq həm məktəb proqramına, həm də 3-5 yaşlı uşaqlar üçün kurikulumuna daxil edilib [3].

Kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcılığının inkişafı təlim fəaliyyətinin vacib hədəflərindən birinə çevrilməkdədir. Bu tendensiya dünyada güclü iqtisadiyyat və yeni texnoloji həllər yaradaq işçiləri yetişdirmək ehtiyacından yaranmışdır. Günümüzdə sosial inkişaf zəminində kadr yaradıcılığının əhəmiyyəti artmaqdadır.

İcbari təhsil, xüsusən yaradıcılığın inkişafında senzitiv dövr hesab edilən kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcılığının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Bu zaman ən böyük məsuliyyət müəllimlərin üzərinə düşür. Müəllimlər şagirdlərə yaradıcı şəxsiyyət xüsusiyyətlərini və münasibətlərini aşılamaq və onlara yaradıcı dü-

şünmə və yaradıcı problem həll etmə bacarıqlarını öyrətmək istiqamətində işlər görməlidirlər.

Lakin günümüzdə müəllimlərin hər bir fəaliyyət və davranışı təlim proqramı ilə müəyyən edilib. Təlim proqramında müəllimin şagirdə fərdi yanaşması nəzərə alınmayıb. Müəllimlərin özlərini inkişaf etdirmə tərzini, sinifdə fənni tədris edərkən istifadə etdikləri strategiyalar, metodlar, üsullar və hətta cümlələr tədris planı ilə təyin olunduğundan, “yaradıcı müəllim”in formalaşması mürəkkəbləşir. Yəni yaradıcı müəllimin formalaşması üçün ən böyük maneə “təlim proqramlarının məhdudlaşdırıcı quruluşu” olduğu qeyd edilə bilər.

Ənənəvi dərslərdə yaradıcılığın aktivləşdirilməsi – adətən müəllimin şəxsi təşəbbüsü ilə baş verir. Təəccüblü deyildir ki, adi dərslər proqramında müəllimin şagirdlərə verdiyi sualların arasında yada salmaq, göstərmək, söyləmək, izah etmək, təsvir etmək, sübut etmək və s. ilə bağlı hər cür suala rast gəlmək mümkündür. Lakin nəyi isə təsəvvür etmək və ehtimal etmək tələbini özündə ehtiva edən sual, demək olar ki, heç vaxt səslənmir. D. Bernal qeyd edirdi ki: “Ənənəvi təlim istedadlı üçün xüsusilə zərərli-dir; yenilik üçün edilən istənilən cəhd qınanırsa, bu zaman ideyaların yeni birləşmələrini yaratmaq qabiliyyətinə o qədər təsir göstərilə bilər ki, nəticədə bu qabiliyyət tamamilə itirilmiş ola bilər” [3].

Kahramanoğlu qeyd edir ki, problem əsaslı, layihə əsaslı təlim və cəlbədicə tədris strategiyaları şagirdlərin yaradıcı düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirə bilər. Bu tədris strategiyaları sinifdə şagirdlərin yaradıcı düşünmə bacarıqlarının dəstəklənməsi məsələlərini də aktualaşdırır [4].

Araşdırmalar göstərir ki, müəllimlər məktəb mühitini uşaqların maraq, qabiliyyət, bacarıq və ehtiyaclarına uyğun təşkil edə bilmir, onların yaradıcılığını üzə çıxaracaq fəaliyyətləri təşkil etməkdə çətinlik çəkirlər [6]. Müəllimlər şagirdlərin yaradıcı fəaliyyətə təşviq etmək üçün müvafiq tədris strategiyalarından istifadə etməlidirlər. Məsələn, şagirdləri fəal iştirakçıya çevrilməsi üçün onları problem həlli və elmi axtarış prosesində istiqamətləndirmək vacibdir.

Uşaq yaradıcılığının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı həyata keçirilən bir çox tədqiqatlarda müəllim amili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, şagirdləri fəal dərslər mühitinə cəlb etmək üçün

müəllim şəxsiyyəti şagirdlərdə yaradıcılığının inkişafına mane olan amillərin fərqi olmalı və təlimə yaradıcı yanaşmalıdır. Bu zaman müəllimin şəxsi və peşə keyfiyyətləri, motivasiya və şəxsi ustanovkaları mayak rolunu oynayır. L.B. Yermolayeva – Tominin fikrincə, müəllimin dərslər prosesində aşağıdakılara diqqət yetirməsi daha məqsədəuyğundur [2]:

1. Uşaqların yaradıcı fəallığının təzahürünə diqqət və həssaslıqla yanaşmaq. Bunun üçün müəllim, ilk növbədə, uşaqlara özlərinin yaradıcı ideyalarını ifadə etməyə imkan verməli və həssas dinləyici olmalıdır. O, həmçinin şagirdə özünü və kreativliyini dərk etməyə kömək etməlidir. Bu uşaqları anlamaqda valideynlərə də yardım göstərməlidir. Yaradıcı uşaqlar üçün əlverişli mühitin yaradılması uşağın nəinki özünün sosial statusunun, eləcə də sinifdəki bütün şagirdlərin “dəyər istiqamətlərinin” dəyişməsinə səbəb olur. Nəticədə yaradıcı təfəkkürün nüfuzu artır ki, bu da öz növbəsində yaradıcı qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsinə təsir göstərir.

2. Müəllim şagirdlərə münasibətdə qərəzli olmamalıdır. Yəni şagirdlərin hər birində yaradıcı qabiliyyət potensialını görmək lazımdır.

3. Müəllimlər uşaqların yaradıcı təşəbbüslərini yalnız sinifdə verilən xüsusi tapşırıqlar zamanı deyil, həm də istənilən digər fəaliyyət zamanı görməlidir. Şagirdlərin xüsusi bacarıqlarının nümayişinə təşviq edilməsi onlarda müstəqillik və kreativliklə səciyyələnən fərdi fəaliyyət üslubunun formalaşmasına imkan yaradır. Qruplara təqdim edilən fərdi tapşırıqların planlaşdırılması ilə bu cür nəticəyə nail olmaq mümkündür.

4. Digər ciddi tələb şagirdə yüksək öyünü qiymətləndirmə bacarığının formalaşdırılmasıdır. Bu zaman şagirdlərin yaradıcı nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi müəyyən ümumi meyarlarla deyil, xüsusi həvəsləndirmə-stimulverici formalarla aparılmalıdır. Əsas məsələ uşağın görülmüş işdən zövq alması, sevinc hissi yaşaması və qiymətləndirmə fokusunda özünün məqsədə yönəlməsini görməkdir.

5. Növbəti tələb müəllimin özünün kreativliyinin tərbiyə olunmasından ibarətdir. Şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün müəllimin özü yaradıcı şəxsiyyət olmalı, tədrisdə ətalətin, şablonun, formallığın qarşısını almaqda çətinlik çəkməməlidir.

Yaradıcı müəllim təlim prosesinə fərqli fikirlər, vasitələr gətirərək problemləri həll etməyi bacaran, mühitə tez uyğunlaşan və şagirdlərin gözləntilərinə cavab verən insandır. Bununla yanaşı, o, maraqlı və stimullaşdırıcı öyrənmə mühitini formalaşdırır. Yaradıcı müəllim, təlim prosesini əvvəlcədən zəhində planlaşdıraraq şagirdləri üçün səmərəli öyrənməni təmin edir. Dərsin məzmununu şagirdlərinə maraqlı etmək üçün daima yeniliklər axtarır və hər bir fəaliyyəti motivasiyaedici bir mühitə çevirir. Eyni zamanda o, şagirdləri yaradıcı düşünməyə və davranmağa təşviq edərək onların yaradıcı ola biləcəklərini göstərir. Bütün bu davranışlar, cansıxıcı sinif iqlimini əyləncəli bir sinif mühitinə çevirməklə şagirdlərin öyrənmək istəyini artırır. Yaradıcı müəllim şagirdlər üçün nümunəvi olan və onlarla eyni səviyyədə qalaraq səmərəli ünsiyyət quran, şagirdləri mütəmadi olaraq həvəsləndirən və fərqli öyrənmə mühitləri yaratmağa hazır olan insandır. Yaradıcı müəllim hər bir şagirdi orijinal insan kimi qəbul edir və buna uyğun davranır. O, şagirdi sərbəst hiss etməyə, davranmağa təşviq edir, dərs zamanı xoşbəxt və həyəcanlı olur. Həmçinin hər bir şagirdə eyni cür yanaşarkən, müvəffəqiyyətli olanları da mükafatlandırmağı unutmur və onlarla ünsiyyətdə olur.

İstedadlı şagirdlərin təhsil modellərində də yaradıcılığı inkişaf etdirmək əhəmiyyətli məsələlərdəndir. Müəllimlərin istedadlı şagirdləri yaradıcılığa təşviq etməsi vurğulanır [5]. Bu baxımdan “yaradıcı müəllim” məsələsinin yaxın zamanda həm istedadlıların təhsilində, həm də ənənəvi təhsildə aktuallaşacağı gözlənilir.

Müəllimlik yalnız sosial və fiziki cəhətdən deyil, həm də intellektual, emosional inkişafı hədəfləyən nəzəri və praktik yönümlü peşədir. Yaradıcı elementlərdən istifadə edərək şagirdlərdə bu inkişaf istiqamətlərini formalaşdıran müəllim, bütün yanaşmalarında və şagirdlərlə münasibətlərində çevik və həssasdır. Eyni zamanda, “yaradıcı müəllim” yaradıcılıq anlayışı haqqında məlumatlılığı artırmaq üçün səy göstərir.

Müəllim-şagird qarşılıqlı əlaqəsi pedaqoji münasibətlərin açarı hesab olunur. Qandini və digərləri Recio Emilia məktəblərində yaradıcı fəaliyyətin dəstəklənməsi çərçivəsində uşaqlar və müəllimlər arasında müntəzəm olaraq söhbətlər təşkil etdilər. Müntəzəm aparılan dialoqlar, əməkdaşlıq mədəniyyətini dəstəkləsə də, lakin

yaradıcılıq üçün ən əlverişli vəziyyətin bu dialoqların şəxsiyyətlərarası münasibətlər zəminində konfliktlərin müzakirəsi, fikirlərin, davranışların müqayisəsi istiqamətində olduğu görüldü [11].

Kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcılığının inkişafı sağlam müəllim-şagird münasibətindən, həmçinin şagirdlərin həmyaşıdları ilə əməkdaşlıq imkanları ilə sıx əlaqəlidir [7]. Dilon və digərləri, məktəb binasının xarici görünüşünü dəyişmək üçün peyzaj memarları və ibtidai sinif şagirdlərinin birgə çalışdığı layihədə müşahidələr aparmışlar. Onlar müəyyən etmişlər ki, peyzaj memarları ilə ibtidai sinif şagirdləri arasındakı əməkdaşlıq sinif otağından deyil, daha çox açıq havada baş verir. Açıq havada baş verən əməkdaşlıqda müşahidə olunan digər xüsusiyyət də, böyük məktəblilərin özlərini kiçik məktəblilərə həm müəllim, həm də tədqiqatçı kimi yanaşmaları idi [10].

Şagirdlərin yaradıcılığının inkişafında müəllimin peşəkarlıq səviyyəsi və şəxsi keyfiyyətləri mühüm rol oynayır. Müəllim düzgün davranış qaydalarına sahib biri olmalı və yaxşı idarəetməni bacarmalıdır [7, s. 8].

Nəticə və təkliflər. Yaradıcılığın inkişafını təmin edən bir çox amillər vardır. Bu məqalədə müəllimin yaradıcı yanaşmasının şagird yaradıcılığının inkişafına təsiri araşdırılmışdır. Yaradıcılığın təhsil praktikasına inteqrasiyası – pedaqoqların hazırlanması, şagirdlərdə yaradıcılığın inkişaf etdirilməsi, yaradıcılığın öyrənmə və təlim prosesinə əsas komponenti kimi daxil edilməsi məsələləri təhsil siyasətinin yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Çünki yaradıcılıq idrak prosesləri, şəxsiyyət xüsusiyyətləri və ətraf mühitin təsirlərinin birləşməsini özündə ehtiva edən mürəkkəb və dinamik bir prosesdir. Yaradıcılığa təsir edən müxtəlif amilləri müəyyənləşdirmək təhsil müəssisələrində yaradıcılıq qabiliyyətlərini təşviq etmək və inkişaf etdirmək üçün vacibdir.

Aşağıda qeyd edilən bəzi təkliflər şagirdlərdə yaradıcılığın dəstəklənməsində mühüm rol oynayır.

1. Yaradıcı müəllim şagirdlərdə özünə-nəzarət bacarıqlarını formalaşdırmalı və onlar üçün müstəqil öyrənmə şəraitini təmin etməlidir.

2. Müəllim şagirdləri məlumatlar arasındakı yeni əlaqələri müəyyən etməyə, birləşdirməyə, xəyal etməyə, problemin fərqli həll yollarını tapmağa, proqnozlaşdırmağa, yeni fikirlər

irəli sürməyə və həmin fikirləri fərqli sahələrə yönləndirməyə təşviq etməlidir.

3. Yaradıcı müəllim situasiyadan asılı olaraq qərarını, qiymətləndirməni təxirə sala bilməlidir. Konkret nəticələri söyləyərək və ya həll yollarını açıqlayaraq şagirdlərdə kəşfetməni məhdudlaşdırmamalıdır.

4. Yaradıcı müəllimin şagirdlərin başqalarının emosiyalarını anlaması, sosial və şəxsiyyətlərarası problemləri dərk etməsi, cəmiyyətin dəyərlər sistemini anlaması və s. üçün bu istiqamətdə müvafiq işləri görməsi məqsədəuyğundur.

5. Yaradıcı müəllim şagirdin müvəffəqiyyətsizlik və məyusluq hallarının dəf edilməsi istiqamətində ona dəstək olmalıdır.

Problemin aktuallığı. Kiçikyaşlı məktəblilərdə yaradıcılığın inkişafında müəllimin rolunun aktuallığı şəxsiyyət kimi formalaşmaqda olan şagird-

lərdə təkcə biliklərin deyil, həm də müasir cəmiyyətə uğurlu adaptasiyaya kömək edən bacarıqların inkişaf etdirilməsi ilə vurğulanır. Sürətlə dəyişən dünyada yaradıcılıq innovasiyaların və mürəkkəb problemlərin həllinin açarıdır. Yaradıcı inkişafın vasitəçisi rolunu oynayan müəllim çevik təfəkkürün və problemlərin həllinə yaradıcı yanaşmanın formalaşmasında fəal iştirak edir ki, bu da uşaqların gələcək uğurunda və cəmiyyətdə özünəgərçəkləşdirməsində özünü göstərir.

Problemin yeniliyi. Məqalədə təlim prosesində məktəblilərin yaradıcı şəxsiyyət kimi formalaşmasında rol oynayan müəllimin fəaliyyətinin mühüm aspektləri nəzərdən keçirilib. Müəllim hazırlığında təhsil proqramlarına yaradıcılıq nəzəriyyələrinin daxil edilməsi və tətbiq imkanlarının artırılması müasir təhsilin tələblərindən biri kimi göstərilib.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən müəllimlər, psixoloqlar, gənc tədqiqatçılar faydalana bilər.

Ədəbiyyat:

1. Альтшуллер, Г.С. Творчество как точная наука / Г.С. Альтшуллер. – М: Советское радио, – 1979. – 179 с.
2. Мусийчук, М.В. Практикум по развитию креативности личности / М.В. Мусийчук. – Магнитогорск: Магнитогорский государственный педагогический институт, – 1994. – 48 с.
3. Argun, Y. Okul öncesi dönemde yaratıcılık ve eğitimi / Y. Argun. – Ankara: Anı Yayıncılık, – 2012. – 168 s.
4. Kahramanoglu, R. (2019). Öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlığına yönelik yeterlik düzeyleri üzerine bir inceleme. *Journal of International Social Research*, 12(65), 827-840.
5. Sak, U. Yaradıcılıq gelişimi ve eğitimi / U.Sak. – Ankara: Ayrıntı basınevi, – 2020. – 211 s.
6. Yuvacı, Z. and Dağlıoğlu, H. (2018). Okul öncesi eğitim alan çocukların ve buldukları sınıf ortamının yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 234-256.
7. Addison, N. L. Burgess, J. Steers, J. Trowell *Understanding Art Education: Engaging reflexively with practice* Routledge, London (2010)
8. Collard, P. and Looney, J. (2014). Nurturing creativity in education. *European Journal of Education*, 49(3), 348-364.
9. Dillon, P. A. Craft, P. Best, A. with Rigby, K. Simms *Turning peases west inside out: Flexible educational environments for developing possibilities and pedagogies* Creative Partnerships Durham Sunderland (2007)
10. Gandini, L. Hill, L. Cadwell, L. Schwall, C. (Eds.), *In the spirit of the studio: Learning from the Atelier of Reggio Emilia*, Teachers' College Press, New York (2005)
11. Grant, A. and Sandberg, S. (2016). Originals: how non-conformists move the world. *Choice Reviews Online*, 53(09), 53-4016-53-4016.
12. Kaplan, D. (2019). Creativity in education: teaching for creativity development. *Psychology*, 10(02), 140-147.
13. Kuznetsova, N. (2022). External economic effect of the innovation factor of creative industries. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 44(2), 167-175.
14. Mumford, M. and Gustafson, S. (1988). Creativity syndrome: integration, application, and innovation. *Psychological Bulletin*, 103(1), 27-43.
15. Nazarov, M. (2020). The role of innovation in scientific creation. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 02(09)

16. Pentang, J., Bacangallo, L., Buella, R., Rentasan, K., & Bautista, R. (2022). Creative thinking and problem-solving: can preservice teachers think creatively and solve statistics problems? *Studies in Technology and Education*, 1(1), 13-27.
17. Rotaru, R. (2020). Stimulating primary school children's creativity. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 431-439.
18. Silva, O. (1969). Creativity: flow and the psychology of discovery and invention. *Linhas Críticas*, 8(15), 308-315.

E-mail: guliyeva.raziya@gmail.com

Rəyçilər: *psixol.ü.fəls.dok.* **İ.H. Sultanova,**

psixol.ü.fəls.dok. **A.A. Hübətova**

Redaksiyaya daxil olub: 28.11.2023

UOT 159.9.

Ayşən Fəxrəddin qızı İsmayılova
Mingəçevir Dövlət Universitetinin
Pedaqogika və psixologiya kafedrasının müəllimi
Orcid: 0000-0002-9815-0757

Nərgiz Nazim qızı Niftəliyeva
Mingəçevir Dövlət Universitetinin
Pedaqogika və psixologiya kafedrasının müəllimi
Orcid id: 0009-0002-9735-2055

ŞƏXSİYYƏT – PSIXOLOGİYA VƏ SOSIAL ANTROPOLOGİYANIN MODELİ KİMİ

Айшен Фахреддин гызы Исмаилова
преподаватель кафедры Педагогика и психологии
Мингячевирского государственного университета

Наргиз Назим гызы Нифталиева
преподаватель кафедры Педагогика и психологии
Мингячевирского государственного университета

ЛИЧНОСТЬ КАК МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГИИ И СОЦИАЛЬНОЙ АНТРОПОЛОГИИ

Ayşen Fakhraddin Ismayilova
teacher of the Pedagogy and psychology department of
Mingachevir State University

Nargiz Nazim Niftaliyeva
teacher of Pedagogy and psychology department of
Mingachevir State University

PERSONALITY AS A MODEL OF PSYCHOLOGY AND SOCIAL ANTHROPOLOGY

Xülasə. Müasir dövrə qədərki zamanlara nəzər saldıqda şəxsiyyətin kimliyi daha çox onun doğulduğu cəmiyyətdə doğulduğu statuslar ətrafında müəyyənləşirdi. Dünyaya gəldiyi andan etibarən onun nə olduğu və necə olması ilə bağlı hər şeyi mühit müəyyən edirdi. Fərd ona verilən rol çərçivəsində formalaşır və öləndə qədər bu çərçivədə görülürdü. Onun yaşamaqdan başqa bir çox alternativini yox idi. Modernləşmə ilə sonradan əldə oluna biləcək statuslar insanın şəxsiyyətini təyin edən əsas amilə çevrilib. Sözlərdən əlavə, şəxsiyyət sosial həyatı, mədəniyyəti, geyim, qeyri-verbal ünsiyyət forması olan məkan, istifadə olunan əşyalar, yemə və içmə vərdisləri, aksesuarlar və zinət əşyaları ilə formalaşır və təmsil olunur. Bu, şəxsiyyət anlayışını iqtisadiyyatdan sosiologiyaya, psixologiyadan antropologiyaya, sosiologiyadan hüquqa qədər bir çox elm sahəsi ilə əlaqəli edir. Şəxsiyyətin bu çoxölcü quruluşu və müxtəlif elm sahələrinin hər bir ölçü ilə məşğul olması şəxsiyyəti mürəkkəb və olduqca mübahisəli bir mövzuya çevirir.

Sosial antropologiyada şəxsiyyət sosial və mədəni reallığı ilə bağlı öz anlayışını ifadə edir. Başqa sözlə, fərdin özünü necə təyin etməsi, mənsub olduğu qrup tərəfindən necə formalaşması kimi elementlərdən ibarətdir.

Psixologiyada insan şəxsiyyət kimi qiymətləndirilərkən onun sosial tərəfi ön plana çəkilir. Psixologiyada şəxsiyyət fərdin obyektiv fəaliyyətdə və ünsiyyətdə əldə etdiyi və sosial münasibətlərin şəxsiyyətdə təmsil olunma dərəcəsini xarakterizə edən sosial keyfiyyətə aiddir.

Açar sözlər: *şəxsiyyət, sosial antropologiya, mədəniyyət, qrup, fəaliyyət, ünsiyyət*